

УДК 378.147:347.78

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.65-2.23>**О. М. Слободянюк**кандидат педагогічних наук,
завідувач кафедри зарубіжної літератури та основ риторики
Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ У КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

У межах презентованого дослідження вартими уваги є чотири позиції, які взаємопов'язані між собою: 1) фундаментальними засадами і невід'ємним атрибутом розвитку вищої освіти України є інтеграція та поглиблення співпраці з європейськими партнерами у сфері освіти; 2) приєднання України до Болонського процесу та входження до ЕНЕА актуалізує питання посилення інституційної спроможності вітчизняних закладів вищої освіти (далі – ЗВО) в умовах університетської автономії і академічної свободи; 3) здобувши автономію, університети повністю несуть відповідальність щодо якості організації освітнього процесу і якості здобутої освіти; 4) з метою підвищення якості освіти ЗВО створюють внутрішні системи забезпечення якості освіти. Згідно із Законом України «Про вищу освіту» така система має забезпечити формування культури якості, ефективну систему запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових працях працівників вищих навчальних закладів і здобувачів вищої освіти. у статті зазначено, по-перше, йдеться про забезпечення академічної доброчесності і запобігання проявам нечесності як із боку студентів, так і з боку представників викладацької спільноти університету. По-друге, що питання академічної доброчесності і нечесності обговорювалося в наукових і громадських колах ще задовго до прийняття у 2014 р. Закону України «Про вищу освіту», однак і нині залишається невирішеним питання запровадження дієвого механізму, що забезпечив би протидію академічній нечесності. Аналіз корпоративних документів американських та європейських університетів/коледжів доводить позитивний приклад практики розроблення та запровадження документів про дотримання академічної доброчесності та відповідальності за її порушення. Документи мають різні назви (Кодекс академічної доброчесності, Політика академічної доброчесності, Кодекс академічної чи наукової етики або честі тощо), проте їх зміст визначає порядок визнання й дотримання академічної поведінки студентів та викладачів під час здійснення освітньої діяльності і відповідальність за її порушення.

У процесі дослідження було уточнено, що з огляду на широку дискусію, яка точиться як у зарубіжній, так і у вітчизняній науці щодо механізмів імплементації принципів академічної доброчесності авторка вважає за доцільне в подальшому опрацювати проблему принципів та підходів забезпечення академічної доброчесності у вищій освіті України.

Ключові слова: Болонський процес, Європейський простір вищої освіти, академічна доброчесність, принципи академічної доброчесності, якість освіти.

Постановка проблеми. Процеси формування єдиного європейського освітнього простору (European Higher Education Area, далі – ЕНЕА), що розпочалися півтора десятиліття тому із спільної заяви міністрів освіти чотирьох країн Західної Європи, нині охоплюють десятки країн. Створення відкритого простору європейської вищої освіти стало проявом бажання інтегрувати національні освітні сфери в рамках Європейського Союзу (як це було здійснено в економічному та фінансовому секторах). «Цей безпрецедентний проект став відповіддю на нагальну потребу забезпечити умови для реалізації концептуально нової освітньої моделі, наріжними каменем якої є мобільність та вільна траєкторія навчання. Болонський процес знаменує собою перехід від жорстко контрольованої державою системи підготовки фахівців із вищою освітою до надання вищим навчальним закладам автономності, що забезпечуватиме

постійну адаптацію систем вищої освіти і наукових досліджень до нових потреб суспільства та господарства», – підсумовує Т. Фініков, фундатор Міжнародного благодійного фонду «Міжнародний фонд досліджень освітньої політики».

З початку здобуття Україною незалежності влада держави постійно декларувала прагнення до запровадження європейських принципів в усіх сферах суспільного життя. Важливою складовою частиною євроінтеграційних прагнень України була і залишається інтеграція та поглиблення співпраці з Європою у сфері освіти. У 2005 р. Україна підписала Болонську декларацію, тим самим офіційно приєднавшись до Болонського процесу та взявши на себе зобов'язання брати участь у реформуванні системи вищої освіти та запроваджувати європейські освітні стандарти в системі вищої освіти.

Для України приєднання до Болонського процесу є не лише прагненням інтегруватись до

європейського освітнього простору, який є продовженням задекларованого євроінтеграційного зовнішньополітичного вектору країни. Процес реалізації концептуальних положень нової освітньої моделі дасть Україні змогу модернізувати національну систему вищої освіти, що гарантуватиме сталий розвиток вітчизняної системи освіти та підготує до викликів майбутнього. «В умовах глобалізації жодна демократична країна не може «консервувати» свою модель підготовки фахівців в автаркічному стані, і ця теза є справедливою і для України. Засади та напрями формування єдиного європейського освітнього простору зафіксовані в низці документів, що відбивають стратегічні цілі та завдання у сфері формування та вдосконалення європейського освітнього простору», – продовжує характеризувати сучасний стан справ Т. Фініков [2].

Приєднання України до Болонського процесу та входження до ЕНЕА актуалізує питання посилення інституційної спроможності вітчизняних закладів вищої освіти, що передбачає, своєю чергою, підвищення якості освіти. Створення системи забезпечення та постійного поліпшення якості вищої освіти, яка відповідає рекомендаціям і стандартам ЕНЕА, враховує кращі світові практики та виступає головною технологією досягнення відповідності освітньої системи вимогам і потребам суспільства та особистості [4]. Академічна доброчесність є дієвим інструментом забезпечення якості освіти, оскільки орієнтує на формування освітнього простору, якому притаманні академічна свобода та відповідальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вихідні положення теми статті відображені в законах України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про авторське право і суміжні права» (2015), «Про наукову та науково-технічну діяльність» (2016 р.). Національній доктрині розвитку освіти (2002), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. (2013). Триває робота членів Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) над підзаконним актом про «Порядок скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня», який забезпечить виконання функції «суду» з питань академічної доброчесності щодо осіб, яким присуджено наукові ступені. Після схвалення МОН, цей документ ще має пройти погодження у всіх зацікавлених центральних органах виконавчої влади і бути затверджений Постановою Кабінету Міністрів України.

Серед світових та вітчизняних науковців триває дискусія щодо самого поняття академічної доброчесності та політики забезпечення академічної доброчесності в контексті Болонського процесу. До вітчизняного блоку досліджень нале-

жать праці Н. Гапон, М. Гриньової, Д. Загірняка, С. Курбатова, О. Меньшова, Л. Півневої, Л. Рижак, В. Ромакіна, А. Сингаївської, О. Траверсе, О. Цокур, Т. Ярошенко, які в різний час досліджували загальнотеоретичні аспекти формування академічної доброчесності в європейській освіті. Зокрема, проблему формування академічної грамотності та етики студентів висвітлює О. Гужва; формування академічної доброчесності як чинника правового виховання студентської молоді вивчає Ю. Калиновский; проблему формування академічної доброчесності як сталої основи розвитку університету досліджують В. Банись, Т. Добко, В. Турчиновський, Т. Фініков; прояви академічної нечесності, правові аспекти боротьби із плагіатом розглядають такі науковці, як А. Артюхов, Б. Буяк, А. Мельниченко, О. Меньшов; кодекс честі як інструмент дотримання академічної доброчесності освітян та науковців вивчають А. Мельниченко, І. Олексів; вплив академічної доброчесності на інституційну практику вищої школи досліджує І. Дегтярьова.

Проблема формування академічної доброчесності опрацьована С. Білле, Ф. Вілан, Е. Гулд, С. Джашик, Р.М. Джонс, Д. Елазар, Д. Кент, Р. Кніпер, Д. Мак-Кейб, Р. Мей-молодший, П. Оконт, Р. Патор, В. Пуловац, М. Рей, Д. Розеберг, Т. Руссо, Я. Саддак П. Скотт, Т. Терпстра, Д. Фанеллі, С. Хантингтон, С. Шіверс-Берклі. Особлива увага приділена таким питанням, як боротьба з плагіатом (Д. Белл, В. фон Струнсе) та зміни в етиці вищої освіти (Г. Адамс).

Проте дослідження наукового дискурсу щодо забезпечення дотримання принципів академічної доброчесності в контексті Болонського процесу проводилися фрагментарно, що обґрунтовує актуальність теми дослідження з огляду на виклики сучасного суспільства. А декларації державою високих намірів у документах замало для забезпечення імплементації принципів академічної доброчесності в освітній процес.

Мета статті. З огляду на важливість приєднання України до Болонського процесу та входження до ЕНЕА постає необхідність вивчення таких питань: 1) з'ясувати основні напрями розвитку вищої освіти з підвищення якісної вищої освіти, інструментом забезпечення якої є імплементація принципів академічної доброчесності; 2) проаналізувати взаємозв'язок університетської автономії, академічної свободи та відповідальності; 3) довести, що розроблення та реалізація корпоративних документів (Кодекс, Положення, Декларація про академічну доброчесність) можливі, якщо академічна доброчесність сприймається представниками університетської спільноти як цінність університетської спільноти.

Виклад основного матеріалу. Болонський процес офіційно розпочався у 1999 р. з Болонської

декларації. Текст документа констатував, що буде приведено «в дію серію реформ, необхідних для того, щоб зробити європейську вищу освіту <...> більш конкурентною та більш привабливою для європейців і для студентів та академічних працівників з інших континентів» [9]. Вже у 2009 р. на конференції «Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі», яка зібрала європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту, були підбиті проміжні висновки та накреслені пріоритети на наступне десятиріччя..

У преамбулі у Льовен/Лувенському комюніке зазначено:

– протягом десятиріччя до 2020 р. європейська вища освіта буде здійснювати життєво важливий внесок у становлення Європи знань;

– студентоцентроване навчання і мобільність допоможуть студентам розвинути компетенції, яких вони потребуватимуть у змінному ринку праці;

– динамічна і гнучка європейська освіта буде спрямована на інновації на основі інтеграції між освітою і дослідницькою діяльністю на всіх рівнях;

– вища освіта є державною відповідальністю, ЗВО відповідають на широкі потреби суспільства шляхом різноманітності їхніх місій [3; 10].

Зазначена концепція засвідчує, що вища освіта розглядається як рушій економічного і соціального розвитку та інновацій у стрімко зростаючому, зорієнтованому на знання світі. Амбітні плани потребують зміни ставлення до якості вищої освіти. Тема якості вищої освіти дедалі більше домінує в академічному дискурсі. Забезпечення якості є надзвичайно важливим для побудови довіри та посилення привабливості пропозицій Європейського простору вищої освіти. Лондонський саміт 2007 р. зазначив доцільним утворення додатково до Європейської асоціації забезпечення якості вищої освіти, яка існує з 2000 р., Європейського реєстру якості вищої освіти (функціонує з 2008 р.), який би включав визнані європейські та національні агенції забезпечення якості. Україна має також бути представлена в такому реєстрі.

У Законі України «Про вищу освіту» якість освітніх послуг поділяють на два складники:

якість вищої освіти – сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і зумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства;

якість освітньої діяльності – сукупність характеристик системи вищої освіти та її складників, яка визначає її здатність задовольняти встановлені і передбачені потреби окремої особи або (та) суспільства [1].

Складниками системи забезпечення якості є інституалізація вищої освіти, академічна свобода (свобода навчання і свобода викладання), автономія університетів, збереження кращих традицій фундаментальності вищої освіти. У Великій хартії університетів (*Magna Charta Universitatum*), яка була підписана на святкуванні 900-річчя Болонського університету 18 вересня 1988 р., вказується, що «університет є автономною установою, яка критичним чином створює і поширює культуру через наукові дослідження та освіту. Аби адекватно реагувати на потреби сучасного світу, він повинен мати моральну та інтелектуальну незалежність щодо будь-якої політичної й економічної влади, реалізуючи свою діяльність у галузі досліджень і освіти» [8]. Завдяки новим редакціям законів «Про освіту» та «Про вищу освіту» університети отримали змогу розбудувати автономію університетів, що є основою для розвитку академічної доброчесності в українських закладах вищої освіти як символу відповідальності.

Поняття академічної доброчесності традиційно пов'язують з англійським словосполученням «*academic integrity*», в якому прикметник *academic* означає приналежність до такого роду діяльності, що стосується школи чи університету, процесів навчання та мислення. Своєю чергою, термін *integer* у перекладі з латини означає «довершений, повний, цілісний», а *integrity* з англійської – «довершеність, повнота, цілісність». Тобто це такий психологічний стан людини, який характеризується її внутрішньою гармонією, стійкістю і послідовністю морального образу [5, с. 12]. Така етимологія академічної доброчесності, власне, й визначає її внутрішню сутність, пов'язану з особистим вибором, безкомпромісною і передбачувано твердою відданістю привілею моральних та духовних цінностей в академічній сфері. Експертами Міжнародного центру академічної доброчесності при Ратлендському інституті етики, який знаходиться в Університеті Клемсон у Південній Кароліні, було розроблено документ «Фундаментальні цінності академічної доброчесності» [7, р. 12]. Згідно із запропонованим підходом, академічна доброчесність – це відданість, навіть перед лицем труднощів, шести фундаментальним цінностям: чесності, довірі, справедливості, повазі, відповідальності і мужності.

Для визначення орієнтирів у процесі забезпечення академічної доброчесності актуальним є європейський досвід. У зарубіжних університетах розробляються документи про дотримання академічної доброчесності та відповідальність за її порушення, які мають різні назви (Кодекс академічної доброчесності, Політика академічної доброчесності, Кодекс академічної чи наукової етики або честі тощо), проте їх зміст визначає порядок визнання й дотримання академічної поведінки

студентів та викладачів під час здійснення освітньої діяльності і відповідальність за її порушення. Європейська практика свідчить, що доцільним для впровадження і забезпечення дотримання академічної доброчесності є, наприклад, створення консорціуму з дванадцяти європейських вищих навчальних та науково-дослідних установ для реалізації проекту зі створення Європейської мережі академічної доброчесності (European Network for Academic Integrity, ENAI) (члени якої розробили словник з академічної доброчесності [6] через схему стратегічних партнерств Erasmus+). Платформа ENAI у Європі розробляється як портал для спільного використання та навчання.

Так, наприклад, у 2007 р. Сенат Загребського університету (Хорватія) прийняв Етичний кодекс університету у його сучасній редакції. Варто зазначити, що вписані правила стосуються усіх, хто працює в університеті, – не лише студентів, а й викладачів, допоміжного й адміністративного персоналу. Кодекс є також основним стрижнем усієї академічної діяльності. Саме у Етичному кодексі університету містяться положення про академічну доброчесність. Розписані окремі положення щодо порушень і у відносинах, під час написання наукових робіт, навіть на іспиті. Значна увага приділяється запобіганню корупції в університеті. На практиці до будь-якої письмової роботи студент прикріплює підписаний ним документ, в якому зазначає, що знайомий з усіма правилами академічної доброчесності і академічного плагіату та не припускався порушень у своїй роботі. Якщо ж викладач виявляє, що насправді це не так, він зобов'язаний спеціальним документом це зафіксувати та передати ці документи до спеціальної етичної комісії, яка виносить рішення з приводу порушення. За роботи, більші за п'ять сторінок, які містять ознаки порушень, передбачених у Кодексі, студента найчастіше відраховують без права поновлення на навчання [11].

Підсумовуючи викладене, під академічною доброчесністю для сфери вищої освіти розуміємо багатогранну категорію, яка визначає систему правових та морально-етичних принципів й правил у процесі здобуття вищої освіти та надання послуг із вищої освіти, які забезпечують високу якість отриманих навчальних та наукових результатів.

Безумовно, етична складова частина є необхідною умовою освітньої діяльності, адже відносини у співтоваристві мають будуватися на довірі та інтелектуальній чесності. Уміння працювати сумлінно, розвивати критичне мислення, толерувати думки інших, дотримуватися в своїх діях моралі – це далеко не повний перелік складників, які формують поняття академічної доброчесності і входять до переліку характеристик компетентного співробітника і активного свідомого громадянина.

Академічна доброчесність є підґрунтям академічної культури, яка унеможливорює плагіат, списування, несанкціоноване використання чужих напрацювань. Академічна доброчесність впливає і на те, яких громадян виховує система вищої освіти, які цінності закладаються під час навчання в університеті та яким є «секрет успіху» в суспільстві: наполеглива праця, яка допомагає досягати успіхів як окремому індивіду, так і країні загалом, чи обман та шахрайство, які потім стають нормами суспільних відносин і уповільнюють цивілізаційний розвиток України на шляху до Європи.

Висновки і пропозиції. Дослідження сучасного контексту питання забезпечення академічної доброчесності в контексті Болонського процесу засвідчило наявність наукового усвідомлення складності, необхідності і особливостей імплементації принципів цієї категорії в освітнє середовище вищої освіти України. В сучасній міжнародній університетській практиці вкрай важливого значення набувають питання забезпечення і просування фундаментальних цінностей академічної доброчесності як складної і багатовимірної системи дій та механізмів, покликаних виховувати інтелектуальну та особисту чесність студентів, викладачів, представників адміністрації університетів й інших стейкхолдерів вищої школи. З огляду на широку дискусію, яка точиться як в зарубіжній, так і вітчизняній науці щодо механізмів імплементації принципів академічної доброчесності, вважаємо за доцільне опрацювати принципи та підходи до забезпечення академічної доброчесності у вищій освіті України.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.help/law/1556-VII/edition01.01.2019/>.
2. Міжнародний фонд досліджень освітньої політики. URL: http://www.edupolicy.org.ua/_dx/main_ua/high-du_ua/bologna_ua.html.
3. Нова динаміка вищої освіти і досліджень для соціальних змін та розвитку / За ред. І.О. Вакарчука. Упор.: Т.В. Фініков, Я.Я. Болюбаш, І.І. Бабин, Г.О. Усатенко. Київ : Агентство «Україна», 2009. 64 с.
4. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (проект). Київ, 2014. 37 с.
5. Fishman T. The Fundamental Values of Academic Integrity (2nd edition). International Center for Academic Integrity, Clemson University, 2012. URL: http://www.academicintegrity.org/icai/assets/AUD_Integrity_Quotes.pdf.
6. Glossary for Academic Integrity / Tauginienė L., et al. ENAI Report 3G. 2018. URL: http://www.academicintegrity.eu/wp/wp-content/uploads/2018/02/GLOSSARY_final.pdf (last accessed: 28.11.2018)
7. Killinger B. Integrity: Doing the Right Thing for the Right Reason. McGill-Queen's University Press, 2010.

8. Magna Charta Universitatum. URL: http://www.magna-charta.org/pdf/mc_pdf/mc_ukrainian.pdf
9. The Bologna Process – Towards the European Higher Education Area. URL: http://ec.europa.eu/education/higher-education/bologna_en.htm
10. The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28–29 April 2009. URL: http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Leuven_Louvain-la-Neuve_Communique_April_2009.pdf.
11. University of Zagreb Code of Ethics. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKewjenMznk-rkAhXMwosKHeUKCL0QFjAAegQIABAC&url=https%3A%2F%2Fwww.fpz.unizg.hr%2Ffile%2F8cad7a63faee9b6e08318da706bb15cb.pdf&usg=AOvVaw21bGRmkukWlfdgPwiMqU0v>
-

Slobodianiuk O. Provision of academic integrity principles in the context of the Bolon process

Within the framework of the presented research, there are four positions that are interrelated: 1) the fundamental principles and an integral attribute of the development of higher education of Ukraine are the integration and deepening of cooperation with European partners in the field of education 2) Ukraine's accession to the Bologna Process and entry into the ENEA actualizes the issue of strengthening the institutional capacity of domestic higher education institutions in terms of university autonomy and academic freedom; 3) by gaining autonomy, universities are fully responsible for the quality of the organization of the educational process and the quality of the education obtained; 4) in order to improve the quality of education, universities create internal quality assurance systems for education. According to the Law of Ukraine «On Higher Education», such a system should ensure the formation of a culture of quality, an effective system of preventing and detecting academic plagiarism in the scientific works of employees of higher education institutions and higher education applicants. Firstly, the article is about ensuring academic integrity and preventing dishonesty on the part of students and representatives of the university's teaching community. Secondly, the issue of academic integrity and dishonesty was discussed in the scientific and public circles long before the adoption of the law of Ukraine on higher education in 2014. The analysis of corporate documents of US and European universities / colleges proves a positive example of the practice of developing and implementing documents on academic integrity and responsibility for its violation. The documents have different names (Code of Academic Integrity, Policy of Academic Integrity, Code of Academic or Scientific Ethics or Honor, etc.), but their content defines the order of recognition and observance of academic behavior of students and teachers in the conduct of educational activities and responsibility for its violation.

In the course of the research it was clarified that in view of the wide discussion, which is held in both foreign and national science on the mechanisms of implementation of the principles of academic integrity, the author considers it expedient to further elaborate the problem of principles and approaches of ensuring academic integrity in higher education of Ukraine.

Key words: Bologna Process, European Higher Education Area, academic integrity, principles of academic integrity, quality of education.